

In dit boek zijn de brieven uit het kistje, aangevuld met enkele exemplaren uit de eerder overgedragen collectie, gepubliceerd. Soms is het wel eens lastig om over slechts de helft van de correspondentie te beschikken: wat zou Van der Goes van Naters precies geantwoord hebben? Waarom reageerde Wiardi Beckman zo? Maar over het algemeen is het 'verhaal' goed te volgen, al is het wel handig zo nu en dan Van der Goes van Naters' herinneringen *Met en tegen de tijd* (Amsterdam 1980) erop na te slaan. De brieven bieden boeiende lectuur. Ze gaan over dagelijkse dingen, school, studie, gevoelens, toekomstplannen en het socialisme. Ze laten ook een ontwikkeling zien, van schooljongen en student tot wetenschapper en vooraanstaand partijman. De beide jongens, zo komt goed naar voren, barstten van het idealisme, van verlangen een bijdrage te leveren aan een rechtvaardiger wereld. Ze waren actief lid van de Praktische Idealisten Associatie (PIA), een jongerenvereniging, waarvan de leden streefden naar een betere maatschappij door persoonlijke ontwikkeling en ze sloten zich aan bij de SDAP. Tegelijkertijd noemde Wiardi Beckman zich – heel curieus – een 'bolsjewiek' (p. 103), een benaming waarbij je niet direct aan een fijnbesnaarde idealist denkt. Regelmatig waren er PIA-kampen en ook in ander verband werd er vaak gekampeerd, waarover de jongens elkaar dan weer met voorpret of nagenietend schreven. Van het Pinksterkamp van SDAP-jongeren in 1926, waar hij met duizenden gelijkgestemden samen was, ging Wiardi Beckman, populair gezegd, helemaal uit zijn dak. 'Ik schrijf onzin, geloof ik; van werken komt nog niets; ik ben helemaal gek: het socialisme belijden deden wij altijd; hier hebben wij het Socialisme beleefd' (p. 151). Deze passage kenmerkt de enigszins pathetische jongeman, die Wiardi Beckman destijds was. Hij keek de eerste jaren nog erg op tegen de oudere Van der Goes ('lief Doupje'). Door zijn werk als assistent van Troelstra, vanaf 1928, kwam Wiardi Beckman als het ware op eigen benen te staan en werd de verhouding met Van der Goes van Naters gelijkwaardiger.

In 1934 houdt de correspondentie ineens op. De vriendschap was enigszins bekoeld, schreef Van der Goes van Naters later en dat kwam volgens hem doordat Wiardi Beckman volkomen in de ban was geraakt van de 'onintellectuele krachtfiguur' Koos Vorrink, de partijvoorzitter met wie hij, Van der Goes, een stroeve verhouding had. De bezorgers van de bundel noemen ook andere oorzaken van de verwijdering, zoals uiteenlopende opvattingen over persoonlijke kwesties. De vriendschap werd echter nooit helemaal verbroken. 'Dup' heeft de brieven van zijn vriend 'Stuuf', herinneringen aan een bijzondere vriendschap, altijd zorgvuldig bewaard.

Maarten Brinkman
Centraal Museum Utrecht

Jens Rydström en Kati Mustola (eds.), *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842-1999* (Amsterdam: Aksant, 2007) 312 p.
 ISBN 978-90-5260-245-5

In studies over de geschiedenis van homoseksualiteit mag een historisch overzicht van het strafrecht niet ontbreken. Vaak haasten auteurs zich echter langs platgetreden paden naar meer 'uitdagende' ontwerpen, maar de inleiding van *Criminally Queer* belooft de criminele codices in Scandinavië steeds als uitgangspunt te nemen, en men houdt woord. Het resultaat is een geslaagde en gedetailleerde sociaalhistorische vergelijking, opgehangen aan de wetten die gelijkgeslachtelijke seksuele betrekkingen

penaliseerden in zeven landen, verwerkt in zes hoofdstukken en ontsproten aan de samenwerking van vijf auteurs. Niettegenstaande de uiteindelijk pan-Scandinavische decriminalisering, wordt duidelijk hoezeer elk land sinds het ancien régime een eigen koers heeft gevaren en toch niet blind was voor de ontwikkelingen in het buitenland. Het valt bovendien op dat alle behandelde rechtsgebieden, direct of indirect, schatplichtig zijn aan de Duitse seksuologie voor de wetenschappelijke legitimering van een gedecriminaliseerde homoseksualiteit. Maar de bijdragen geven vooral het beeld van een evolutie met verschillende snelheden.

De geürbaniseerde centra boden als eersten de ruimte voor niet-heteroseksuele levensstijlen die zich stapsgewijs organiseerden tot bewegingen. Denemarken en Zweden vormden daarbij de knooppunten van het uitgewerkte centrummodel. Vooral Denemarken exporteerde als koloniale macht haar wijzigend strafrecht naar de Noord-Atlantische kolonies en introduceerde juridische debatten op plaatsten waar die zich niet meteen aandrongen. De alomtegenwoordige tegenstelling tussen verstedelijkte regio's en kleinschalige rurale samenlevingen wordt nog het best geïllustreerd in Rydströms fascinerende beschrijving van het afgelegen Groenland en de traditionele Faroëreilanden. Sociale controle maakte er een gedetailleerde codificatie of openlijk debat lange tijd overbodig en homoseksuelen zochten hun toevlucht dikwijls in de anonimiteit van een stad als Kopenhagen. Thorgerdur Thorvalsdóttir en Kati Mustola illustreren hoe een ingrijpende gebeurtenis als de Tweede Wereldoorlog respectievelijk IJs- en Finland uit hun isolement haalde en ruimte creëerde voor toenemende mobiliteit en een ontluikend seksueel pluralisme.

De integratie van modernisering, verstedelijking, medicalisering en het toenemende maatschappelijke debat over homoseksualiteit is dan ook de grootste gemene deler in de afzonderlijke hoofdstukken. Ondanks de aanzienlijke spankracht van de bundel en de geografische diversiteit, vertonen de verschillende bijdragen onderling voldoende samenhang. De inhoudelijke coherentie en gelijksoortige tussentitels doen overigens vermoeden dat bij de redactie van de verschillende stukken nauwgezet is toegezien op de uitgetekende krachtlijnen. Statistische gegevens zijn, waar mogelijk, grafisch verwerkt, seksuologische invloeden in kaart gebracht en hervormingsbewegingen onder de loep genomen. Elk stuk geeft ook de invloed van ophefmakende schandalen, de idee van de welvaartstaat en versnelde urbanisatie op antisodomitische wetten. Daarnaast is er ook steevast aandacht voor de expliciterende evolutie van het recht in de loop van de negentiende eeuw, de impact van ontwikkelingspsychologische ideeën op de debatten over seksuele meerderjarigheid en de naoorlogse, liberaliserende strekkingen in het politieke beleid.

In een afzonderlijk hoofdstuk gaan Jens Rydström en Kati Mustola op zoek naar de oorzaak van de late inclusie van vrouwelijke homoseksualiteit in de strafwet om bewust te compenseren voor de gangbare historiografische vooringenomenheid met mannen. Ze wijzen daarin op het samenvallen van culturele en wettelijke opvattingen van penetratie als het meest voorname constitutieve element voor seksuele transgressie. Door de geleidelijke overgang van een sodomitisch (dat de seksuele handeling centraal stelde) naar een homoseksueel paradigma (waarin de seksuele voorkeur belangrijker is) nam het belang van penetratie af. Dat noodzaakte in de loop van de twintigste eeuw gaandeweg tot een criminologische onderkenning van ook de vrouwelijke homoseksualiteit in het kielzog van verkennend seksuologisch onderzoek met de nadruk op mannen. Onder andere in Wilhelm von Rosens bijdrage over Denemarken staat die progressieve verwetenschappelijking erg centraal. Elke auteur detecteert

weliswaar een opvallende politionele restauratie van de zedelijke orde tijdens de jaren 1950, maar die bood slechts uitstel. De idee dat homoseksuele mannen de jeugd dreigden te verleiden, verloor internationaal alle geloofwaardigheid met het Nederlandse Spijerrapport. Ensluidend besluiten de auteurs dan ook dat de wetenschap daarmee een golf van homofobie ontzenuwde en de basis legde voor het welvaartsmodel waarin seksuele minderheden en identiteitspolitiek de weg van decriminalisering naar privaatrechtelijke insluiting aflegden.

Het alomtegenwoordige verband tussen de ontwikkeling van het Scandinavische welvaartsmodel en de decriminalisering van gelijkgeslachtelijke seks doet de outsider weliswaar een tikje vreemd aan. Hoe die identificatie, wellicht nog het meest uitgesproken in Martin Halsos' stuk over Noorwegen, wezenlijk verschilt van de ontwikkeling in andere West-Europese landen is immers niet geheel duidelijk. Ook de gespannen verhouding tussen het enorme gewicht dat wordt toegekend aan (wetenschappelijke) discursief gevormde identiteiten en de invloed van structurele veranderingen op een maatschappelijke herformulering van de homoseksualiteit, blijkt weinig duidelijk. Maar daarover zijn de auteurs weliswaar behoedzaam en niet overambitieuze in hun uitspraken. De bundel mag dan geen theoretische innovaties introduceren, de auteurs komen wel over de brug met een veelomvattend en goed geschreven naslagwerk dat iedereen met belangstelling voor het snijpunt tussen strafwet en *queer history* zal interesseren. Met een beetje geluk vormt het ook de aanzet tot gelijksoortige projecten over andere regio's waarin nationale grenzen plaats maken voor een meer geïntegreerd perspectief. Een focus op de uitwisselingen tussen België, Nederland en hun West-Europese context, bijvoorbeeld, zou erg kunnen bijdragen tot de historiografische debatten over seksuele 'moderniteit'.

Wannes Dupont

Universiteit Antwerpen, Centrum voor Stadsgechiedenis

Salvador Bloemgarten, *Hartog de Hartog Lémon, 1755-1823. Joodse revolutionair in Franse Tijd* (Amsterdam: Aksant, 2007) 498 p. ISBN 978-90-5260-244-8.

Bart Wallet, *Nieuwe Nederlanders. De integratie van de joden in Nederland 1814-1851* (Amsterdam: Bert Bakker, 2007) 323 p. ISBN 978-90-351-3130-9.

Het gebeurt niet vaak dat in korte tijd twee boeken op het terrein van de Nederlands-joodse geschiedenis verschijnen die beiden een belangrijke leemte vullen, maar bij deze studies is dat zeker het geval.

Aan de hand van het levensverhaal van Hartog de Hartog Lémon, een verlichte joodse armendokter, patriot, en parlementariër, beschrijft Bloemgarten de strijd van een kleine groep Nederlandse joden voor gelijkberechtiging en positieverbetering tijdens de Bataafse en Franse tijd. Eigenlijk streeden Lémon en de medeleden van de joodse patriottenclub Felix Libertate (waar overigens ook niet-joden lid van waren) een strijd op twee fronten. Bij de bestuurders van de Bataafse republiek drongen zij aan op de volledige emancipatie, van de conservatieve bestuurders van de joodse gemeente in Amsterdam eisten ze democratisering van het bestuur, een bescheiden modernisering van de liturgie en verlaging van de kerkelijke belastingen. Op het eerste front behaalden ze succes: in 1796 besloot de Nationale Vergadering tot de gelijkberechti-